

Hyvinvointi ja kansalaisuus puolueiden eduskuntavaaliohjelmissa

Lectio praecursoria

ANNE-MARIA KARJALAINEN

1990-luvun alkuun sijoittuu yhteiskuntapoliittisesti Suomen lähihistorian suurin murrosvaihe, jota nimitetään kansan ja tutkijoiden parissa ”yhdeksänkymmentäluvun lamaksi”. Yksi tapa hahmottaa tämän yhteiskunnallisen murroksen suuruutta on peilata sitä edeltäneeseen vuosikymmeneen 1980-lukuun. 1980-lukua kuvataan muun muassa ”parhaaksi suomalaiseksi vuosikymmeneksi” tai ”itsenäisen Suomen kultaiseksi vuosikymmeneksi”. Rahaa oli saatavilla pankeista ilman takuita tai säästöjä, pankinjohtaja saattoi soittaa kotiin ja kysyä asiakkaalta eikö tämä tarvitsisi uutta asuntoa ja asuntolainaa. Kukaan ei halunnut olla ilonpilaaja ja muistutella rahapolitiikan vapautumisen mahdollisista riskitekijöistä.

Sitten maailmanpolitiikan ja rahapolitiikan tapahtumat vuosikymmenen vaihteessa johtivat Suomessakin siihen, että 1990-luvun alussa alkoi aikakausi, ”josta myöhemmin puhuttaisiin kuin sotavuosista”. Tätä sotavuosi -vertausta käytettiin esimerkiksi vuodenvaihteessa 2021–2022 Ylen kanavilla näytetyssä Poliitikka-Suomi-ohjelmasarjassa. Lama-aikaa käsittelevä Poliitikka-Suomen jakso oli todella koskettava ja muistutti siitä, että laman varjo on moniulotteinen ja monella tapaa läsnä edelleen, nyt, 30 vuotta myöhemmin.

Vaikka emme itse olisi ajautuneet taloudelliseen kriisiin, lähes meillä kaikilla on 90-luvun lamasta omakohtaisia muistikuvia, jopa meillä 1980-luvulla syntyneillä. Lama kosketti jokaista suomalaista perhettä jollain tavalla: esimerkiksi työttömyyden, henkilökohtaisten talousvaikeuksien tai sukulaisten ahdingon myötä. Henkilökohtaisten kokemusten lisäksi jokainen suomalainen huomasi muutoksia elinympäristössään: hyvinvointivaltion turvaverkon silmukat alkoivat suurentua. Minun ikäluokkani aloitti peruskoulunsa vuonna 1989 ja ensimmäisistä kouluvuosistamme me muistamme joka syksyiset uudelta tuoksuvat koulukirjat, uudet kynät ja koulutarvikkeet sekä hammasfluorauksen, joka taisi olla joka viikkoista. Kuitenkin ala-asteella edetessämme ylemmille luokille uusia kirjoja ei enää hankittu vaan ne kierrätettiin, hammasfluoraus harveni muistaakseni kerran lukukaudessa tapahtuvaksi ja pyyhekumeja alettiin puollittaa. Tästä samasta pyyhekumimuistikuvasta on puhunut myös pääministerimme Sanna Marin – taidetaan olla siis lähes sukupolvikokemuksen äärellä.

On siis selvää, että 1990-luku aloitti koko suomalaista hyvinvointivaltiopoliittikkaa ja kansalaisuutta uudelleen määrittelevän ajanjakson. Oma väitöstutkimukseni alkaa niin ikään vuodesta 1991, mikä tuo väitöstutkimukseeni kiinnostavan ja latautuneen näkökulmaan: lama ravisteli suomalaista yhteiskuntapolitiikan tekemistä pysyvästi. Laman seurauksena julkisia menoja karsittiin ja hyvinvointivaltion palveluita ja etuuksia leikattiin. Julkisten hyvinvointimenojen leikkaus oli raju ja se pysäytti 30 vuotta jatkuneen sosiaalipolitiikan ja hyvinvointivaltion laajenemisvaiheen. Tutkijoiden mukaan muutos oli myös pysyvä: hyvinvointivaltion kasvun tilalle asettui karsiminen, rajoittaminen ja sopeutuminen.

Väitöskirjatutkimukseni tavoitteena on tarkastella sitä, miten nykyiset Suomen neljä suurinta puoluetta määrittelevät eduskuntavaaliohjelmiensa kautta kantansa hyvinvointiin, hyvinvointivaltiokansalaisuuteen sekä lapsiin, vanhuksiin ja nuoriin. Tarkastelu ajoittuu laman alkuvuodesta 1991 vuoteen 2019.

Tutkimukseni alkuvaiheessa poimin eduskuntavaaliohjelmia-aineistosta tekstikatkelmat, joissa puhutaan joko hyvinvoinnista, hyvinvointivaltiokansalaisuudesta, lapsista ja vanhuksista tai nuorista. Sen jälkeen olen tutkinut sitä, mistä puolueet itse asiassa oikeasti puhuvat silloin kun ne puhuvat hyvinvoinnista, kansalaisuudesta, lapsista tai vanhuksista tai nuorista.

Nämä neljä näkökulmaa valitsin sillä perusteella, että ihmisten hyvinvoinnin edistäminen, haavoittuvassa asemassa olevista kansalaisryhmistä huolehtiminen ja muun muassa resurssien uudelleen jakaminen ovat muodostuneet modernien hyvinvointivaltioiden ydintoiminnoiksi. Hyvinvointivaltion alkumetreiltä saakka, 1930-luvun alusta, lapset ja vanhukset ovat olleet sosiaali- ja terveystalouden ytimessä. (Saari 2020, 51–52.) Nuoret puolestaan ovat nousseet yhteiskunnallisen huolen ja keskusteluun kohteeksi juuri 1990-luvun lamasta alkaen ja siksi nuoret on nostettu tässä tutkimuksessa yhdeksi näkökulmaksi lasten ja vanhusten rinnalle (esim. Palola ym. 2012).

Tarkemmin ottaen tutkimuksessa tarkastellaan kolmea tutkimuskysymystä puolueiden eduskuntavaaliohjelmien kautta: ensiksi kysyn, miten puolueet määrittelevät hyvinvointivastuuta eduskuntavaalien yhteydessä käytävässä vaaliohjelmakamppailussa. Toiseksi olen tutkinut sitä, miten kansalaisten tarpeita ja kykyjä luonnehditaan hyvinvointivaltiosta käytävän kamppailun viitekehysessä. Kolmanneksi tarkastelen sitä, minkälaisina toimijoina lapset, vanhukset ja nuoret nähdään eduskuntavaaliohjelmissä ja minkälaista politiikkaa niiden välityksellä tehdään. Lisäksi analysoidaan sitä, mitä seurauksia näillä määrittelyillä ja tulkinnoilla on.

Valitsin aineistokseni neljän suurimman suomalaisen puolueen eduskuntavaaliohjelmat, sillä suomalaisia eduskuntavaaliohjelmiä ei ole viime vuosina Suomessa tutkittu. Löytyi siis tutkimuksellinen aukko. Viime vuosina tutkijoiden huomio on kiinnittynyt hallitusohjelmiin, erilaisiin politiikkaohjelmiin tai esimerkiksi eduskuntakeskusteluihin, mutta eduskuntavaaliohjelmiä ei ole tutkimuksen kentällä tarkasteltu (esim. Harrikari 2008; Kananen 2008; Kantola 2006; Koskinen ja Saarinen 2019; Lindberg ym. 2020; Saarinen ym. 2014).

Väitöstutkimuksessani valitsin aineistokseni neljän suurimman puolueen vaaliohjelmat eli tarkasteltavana ovat Kansallinen Kokoomuksen, Perussuomalaisten, Suomen Keskustan ja Suomen Sosialidemokraattisen puolueen eduskuntavaaliohjelmat. Puolueiden suuremmuus on mitattu siten, että nämä neljä suomalaista puoluetta ovat olleet neljän suurimman joukossa kaikissa 2010-luvun eduskuntavaaleissa eli saaneet kolmissa viimeisissä eduskuntavaaleissa eniten ääniä. Näin ollen ohjelmien tarkastelujakso ei ole sama kuin se, miten neljä suurinta puoluetta on tutkimuksessa määritelty.

Vaaliohjelmat ovat omanlaisiaan tekstejä: ne ovat osa puolueiden viestintää ja niissä puolueiden on mahdollista määritellä omaa politiikkaansa ja sen sisältöjä. Puolueet pyrkivät laatimaan sellaisen vaaliohjelman, jonka avulla saavutetaan mahdollisimman paljon annettuja ääniä. Vaaliohjelmiensa avulla puolueet pyrkivät valtaan. Mutta valtaan pyrkiessään puolueet myös käyttävät valtaa. Vaaliohjelmien tekstit – tai mitkään tekstit ylipäätään – eivät ole koskaan ”vain” tekstiä. Vaaliohjelmissään puolueet harjoittavat vallankäyttöä nostamalla tiettyjä teemoja esille ja vaieten toisista aihealueista. (Esim. Allen ja Bara 2017, 2.) Vaaliohjelmissä

tehdyt sana- ja käsitevalinnat ovat osa puolueen strategiaa. Vaaliohjelmaa laadittaessa harjoitetaan myös ideologiaa; vaaliohjelmat ovat poliittisia tekoja. (Aarnio 1998, 23.)

Näistä lähtökohdista käynnistyi väitöstutkimukseni, jonka menetelmäksi valikoitui kriittinen diskurssianalyysi. Kriittisen analyysistä tekee se, että analyysissä pyritään havaitsemaan yhteyksiä kielen ja muiden sosiaalisen elämän elementtien välillä, jotka ovat usein läpinäkymättömiä, opaakkeja (van Dijk 1993; Fairclough 2001, 230; Fairclough ym. 2011, 357; Wodak 2004, 187; Wodak 2005). Diskurssilla tarkoitan johdonmukaista ja yhteistä puhetapaa hyvinvoinnista tai kansalaisuudesta. Ei ole yhdentekevää, miten ja minkälaisilla käsitteillä puhutaan. Diskurssi eli puhetapa on vaaliohjelmatekstissä esiintyvä koherentti kokonaisuus, jossa voi tunnistaa yhtenäisiä piirteitä ja sen voi käsitteellistää yhtenäiseksi puhetavaksi tietystä teemasta. Näistä lähtökohdista tarkasteltuna eduskuntavaaliohjelmien tutkiminen on mitä antoisinta: diskurssianalyttisesti tulkiten vaaliohjelmien puhetavalla on merkitystä. Sillä, miten puolueet puhuvat hyvinvoinnista, kansalaisuudesta ja eri kansalaisryhmistä on merkitystä esimerkiksi harjoitettavalle yhteiskuntapolitiikalle. Se, miten puolueet kirjoittavat eduskuntavaaliohjelmissaan hyvinvoinnista ja kansalaisuudesta, vaikuttaa siihen, miten me ymmärrämme nämä käsitteet Suomessa.

Mitä sitten sain tutkimuksessani selville, mistä puolueet puhuvat silloin kun ne puhuvat hyvinvoinnista ja kansalaisuudesta? Ennen tutkimusten tulosten tarkastelua haluan kuitenkin vielä kiinnittää huomionne hetkeksi siihen, miten yleisesti ottaen suomalaisesta hyvinvointivaltiosta tai hyvinvointiyhteiskunnasta tällä hetkellä puhutaan. Tutkijoiden mukaan suomalainen sosiaalipolitiikka on muuttunut yksilön aktiivista vastuunottoa korostavaksi. Valtio on alkanut näyttäytyä valmentajana, joka motivoi henkilöstöään eli meitä kansalaisia entistä parempiin suorituksiin. Ihankekansalainen on toimelias ja vastuuntuntoinen. (Julkunen 2001; Kananen 2008; Rose 1996; Siisiäinen ym. 2014, 89.)

Jos katsastamme vielä lyhyesti, miten yleisesti vaikkapa mediassa puhutaan hyvinvointivaltiosta, niin vastaan tulee esimerkiksi tällaisia määrittelyjä: ”Ihmisen oma vastuu pärjäämisestään ja palveluistaan on kasvanut jatkuvasti aiempia vuosia suuremmaksi”, ”hyvinvointivaltion palvelut ovat heikentyneet”, ”hyvinvointivaltio on rapautunut” tai ”hyvinvointivaltiomme ei nykyisellään kykene auttamaan tarpeeksi hyvin niitä perheitä, joille kasaantuu ongelmia”. Itselleni yksi viimeaikojen hätkähdyttävimmistä kommentteista koskien hyvinvointivaltiomme palveluita oli erään äidin toteamus paikallisessa Etelä-Suomen Sanomissa 28.9.2021, kun hän kommentoi Lahden keskustaan avautunutta uutta perhekeskusta: ”Uudet tilat oli kuin hyvinvointiyhteiskunnan loppuvihellys. Ikkunattomat huoneet ja käytävät olivat sairaalamaisia, laboratoriomaisia ja niistä huokui valitettavasti kiire, kliinisyys ja liukuhihnatoiminta. – – perhekeskuksen ympäristö esiintyi täysin kasvottomana.”

Näistä kuvauksista – jotka ovat siis tutkijoiden ja kansalaisten kuvauksia hyvinvointivaltiosta – voisi päätellä, että suomalainen hyvinvointivaltio käy suorastaan kuolinkamppailuaan ja on jotain mikä on murenemassa, hiipumassa pois tai jota aktiivisesti ajetaan alas ja ollaan lakkauttamassa.

Väitöstutkimukseni merkitys on siinä, että se paljastaa eduskuntavaaliohjelmissa löytyvän äsken kuvaamiini lausumiin verraten lähes täysin erilaisen puhetavan. Vaaliohjelmissa hyvinvointivaltiota ei olla ajamassa alas, lakkauttamassa tai yksityistämässä.

Päinvastoin: Väitöstutkimuksen perusteella puolueet määrittävät eduskuntavaaliohjelmissaan hyvinvointivastuun selkeästi hyvinvointivaltion rakenteiden ja palvelujärjestelmän varaan. Kaikki neljä puoluetta korostavat eduskuntavaaliohjelmissaan kansalaisten oikeutta

julkisrahoitteisiin hyvinvointipalveluihin sekä korostavat julkisen vallan roolia kansalaisten hyvinvoinnin takaajana. Näin tapahtuu sekä puolueiden puheessa hyvinvointivaltiokansalaisuudesta että suhteessa lapsiin, vanhuksiin ja nuoriin. Lapset ja vanukset määrittyvät vaaliohjelmissa toisaalta passiivisiksi palveluiden, toimenpiteiden ja suojelun kohteiksi ja toisaalta aktiivisiksi toimijoiksi, joiden toimijuus kuitenkin kiinnittyi palvelujärjestelmään. Nuoret määrittyivät vaaliohjelmissa pitkälti huolten ja riskien kautta.

Näyttääkin siltä, että eduskuntavaaliohjelmissa on muodostunut omat, itsestään selvät tapansa puhua hyvinvoinnista ja kansalaisuudesta. Puhe tapahtuu pääosin palvelujärjestelmän viitekehyksessä. Näin ollen vaaliohjelmien puhe hyvinvoinnista ja kansalaisuudesta on kapeaa: keskustelua käydään palvelujärjestelmän ja talouden näkökulmista. Tästä aiheutuu se, että merkittävä joukko muita näkökulmia hyvinvointiin ja kansalaisuuteen jää keskustelun ulkopuolelle. Esimerkiksi terveyden edistäminen, kansalaisten osallisuus tai ihmisten vastuu omasta hyvinvoinnistaan ei ole keskustelun keskiössä.

Silloin, kun puolueet puhuvat eduskuntavaaliohjelmissaan hyvinvoinnista, on neljän suurimman puolueen välillä havaittavissa jonkin verran eroavaisuuksia, mutta kyse on ennemminkin painotuseroista kuin repivistä ideologisista kiistoista. Eroavaisuudet kyllä kiinnittyvät puolueen ideologisiin profiileihin: keskustalla ja kokoomuksella esiintyy puhetta aktiivisesta hyvinvointikansalaisesta ja kansalaisen omasta vastuusta, kun taas SDP:n ja perussuomalaisen vaaliohjelmissa julkinen palvelujärjestelmä on hyvinvointivastuun keskiössä.

Mutta sen sijaan puhuttaessa hyvinvointivaltiokansalaisuudesta yleensä ja varsinkin suhteessa lapsiin ja vanhuksiin, puolueiden erot hämärtyvät. Toisin sanoen mitä syvemmälle yhteiskuntapolitiikan ytimeen vaaliohjelmissa mennään, sitä yhtenäisemmäksi ja palvelujärjestelmäpainotteisemmaksi puolueiden puhe muuttuu.

Tutkimuksen pitkä aikaperspektiivi, lähes 30 vuotta, ei paljasta radikaaleja ajallisia muutoksia eduskuntavaaliohjelmissa tarkasteluajanjaksolla.

Tutkimukseni tuo uutta tietoa politiikasta ja politiikan tekemisestä. Se herättää kysymyksiä siitä, mikä merkitys lopulta eduskuntavaaliohjelmillä on, kun niiden sisältö suhteessa hyvinvointiin ja kansalaisuuteen on ristiriidassa muun poliittisen puheen ja hyvinvointivaltiojärjestelmässä 1990-luvulla tapahtuneen murroksen kanssa. Suomi ja suomalainen hyvinvointivaltiomalli on uusien haasteiden edessä, kun kaksi voimakasta ilmiötä haastavat järjestelmää eri suunnista: ennätysellinen ikääntyvän väestön määrä ja odotettua pienemmäksi jäänyt syntyvyys tuovat hyvinvointivaltion rahoituksen monien kysymysten eteen. Samaan aikaan puolueet valitsevat vaalien yhteydessä puhua hyvin voimakkaasti julkisesti rahoitetun palvelujärjestelmän vahvistamisesta ja kehittämisestä. Tässä on ristiriita. Tulevaisuuden kysymykseksi jääkin se, löytyykö mistään puolueesta rohkeutta alkaa puhua järjestelmän uudelleen muotoilusta niin, että kansalaisille sanoitettaisiin vaaliohjelmissa aktiivinen rooli omasta ja läheistensä hyvinvoinnista ja terveydestä. Voisiko tällaisesta puheesta mitenkään muodostaa menestyvää vaalistrategiaa suomalaisessa ympäristössä?

Kuitenkin on voitava kysyä, olisiko puolueiden hyvä valita vaalien yhteydessä tietyllä tapaa rehellisempi linja ja puhua myös vaaliohjelmissaan radikaaleistakin uusista avauksista suhteessa palvelujärjestelmään. Eduskuntavaalien äänestysprosentti on ollut laskussa jo 1960-luvulta lähtien. Mitä tapahtuisi kansalaisten vaaliaktiivisuudelle, jos puolueet tuottaisivatkin uudenlaisia vaaliohjelmiä, jossa keskiössä ei olisikaan palvelujärjestelmäpuhe?

Väitöskirja "Hyvinvointi ja kansalaisuus neljän suurimman puolueen eduskuntavaaliohjelmassa 1991–2019" tarkastettiin Helsingin yliopistossa 3.12.2021. Vastaväittäjänä toimi professori Liisa Häikiö Tampereen yliopistosta ja kustoksena dosentti, yliopistonlehtori Anu Katainen Helsingin yliopistosta.

LÄHTEET

- Aarnio, Eeva. 1998. *Päämäärät liikkeessä Puolueohjelmien kirjoittamisen muuttuvat merkitykset Suomessa 1950-luvulta 1990-luvulle*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Allen, Nicholas ja Bara, Judith. 2017. "Public Foreplay" or Programmes for Government? *The Content of the 2015 Party Manifestos*. *Parliamentary Affairs* (2017) 70, 1—21. doi: 10.1093/pa/gsw020
- van Dijk, Teun A. 1993. *Principles of critical discourse analysis*. *Discourse & Society* vol. 4(2): 249–283.
- Fairclough, Norman. 2001. *The Discourse of New Labour: Critical Discourse Analysis*. Teoksessa Margaret Wetherell, Stephanie Taylor ja Simeon J. Yates (toim.), *Discourse as Data. A Guide for Analysis*. Sage Publication Ltd, 229—266.
- Fairclough, Norman, Mulderrig, Jane ja Wodak, Ruth. 2011. *Critical Discourse Analysis*. Teoksessa Teun A. van Dijk (toim.), *Discourse Studies. A Multidisciplinary introduction. 2nd edition*. London: Sage Publication Ltd, 357–378.
- Harrikari, Timo. 2008. *Riskillä merkityt. Lapsen ja nuoren huolen ja puuttumisen politiikassa*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 87.
- Julkunen, Raija. 2001. *Suunnanmuutos. 1990-luvun sosiaalipoliittinen reformi Suomessa*. Jyväskylä: Vastapaino.
- Kananen, Johannes. 2008. *Kilpailukyky ja tuottavuus 2000-luvun sosiaalipoliitikassa*. *Yhteiskuntapolitiikka* 73:3, 239–249. <https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/100818/kananen.pdf?sequence=1>
- Kantola, Anu. 2006. *Suomea trimmaamassa: suomalaisen kilpailuvaltion sanastot*. Teoksessa Risto Heiskala ja Eeva Luhtakallio (toim.), *Uusi jako. Miten Suomesta tuli kilpailukyky-yhteiskunta?* Helsinki: Gaudeamus, 156–178.
- Koskinen, Henri ja Saarinen, Arttu. 2019. *Innovaatioita, kasvua ja yrittäjämäisiä kansalaisia: Yrittäjäyyspuhe suomalaisissa hallitusohjelmissa 1979–2015*. *Sociologia* 56:2, 141–156.
- Lindberg, Marja, Nygård, Mikael, Autto, Janne, Rappe, Axel ja Gichuhi, Emily. 2020. *Toimeentulovasta investointimaailmaan? Lapsiperheiden hyvinvointi ja perhepolitiikka Suomen hallitusareenalla vuosina 2007–2019*. *Politiikka* 62 (3), 251–275. <https://doi.org/10.37452/politiikka.96082>.
- Palola, Elina, Hannikainen-Ingman, Katri ja Karjalainen, Vappu. 2012. *Nuorten syrjäytymistä on tutkittava pintaa syvemmin*. *Yhteiskuntapolitiikka* 77 (2012): 3, 310–315. <https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/102895/palola.pdf?sequence=1>
- Rose, Nikolas. 1996. *Governing "Advanced" Liberal Democracies*. Teoksessa Andrew Barry, Thomas Osborne ja Nikolas Rose (toim.), *Foucault and Political Reason. Liberalism, Neo-liberalism and Rationalities of Government*. London: UCL Press, 37–64.
- Saari, Juho. 2020. *Samassa veneessä. Hyvinvointivaltio eriarvoistuneessa yhteiskunnassa*. Jyväskylä: Docendo.

-
- Saarinen, Arttu, Salmenniemi, Suvi ja Keränen, Harri. 2014. *Hyvinvointivaltiosta hyvinvoivaan valtioon. Hyvinvointi ja kansalaisuus suomalaisessa poliittisessa diskurssissa*. *Yhteiskuntapolitiikka* 79:6, 605–618. <https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/125354/saarinen.pdf?sequence=2&isAllowed=y>
- Siisiäinen, Martti, Kankainen, Tomi ja Luhtakallio, Eeva. 2014. Työttömien liike. Teoksessa Kirsti Lempiäinen ja Tiina Silvasti (toim.), *Eriarvoisuuden rakenteet. Haurastuvat työmarkkinat Suomessa*. Tallinna: Vastapaino, 52–90.
- Wodak, Ruth. 2004. Critical discourse analysis. Teoksessa Seale, Clive, Gobo, Giampietro, Gubrium, Jaber F. ja Silverman, David (toim.), *Qualitative Research Practice*. SAGE Publications. 185–201.
- Wodak, Ruth. 2005. *New Agenda in (Critical) Discourse Analysis: Theory, Methodology and Interdisciplinarity*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.

KIRJOITTAJATIEDOT

ANNE-MARIA KARJALAINEN

YTM, VTT

Diakonia- ja kehitysjohtaja,

Lahden Diakonialaitos

anne-maria.karjalainen@dila.fi